

Militair ceremonieel bij inhuldigingen

Militair ceremonieel bij een staatsgebeurtenis of een nationaal evenement waarbij het staatshoofd aanwezig is, vormt een onmisbare schakel bij de samenbindende rituelen van de Nederlandse bevolking. Het bevestigt de rol en positie van de (nieuwe) koning en de krijgsmacht. Van oudsher bestaat er een nauwe relatie tussen vorsten en krijgslieden: koningen waren tegelijkertijd legeraanvoerders. Dit artikel beschrijft die relatie door de eeuwen heen. Daarbij komen ook de symbolen van het koningschap aan de orde, het verschil tussen een kroning en een inhuldiging, en de reden waarom er precies honderd en één saluutschoten worden afgevuurd.

M. J. van Leeuwen*

Bij de inhuldiging op 30 april zullen alle vaandels en standaarden van de Nederlandse krijgsmacht opnieuw in de Nieuwe Kerk te Amsterdam aanwezig zijn. Hiermee wordt de persoonlijke band tussen het Koninklijk Huis en alle militairen, die de eed of belofte van trouw aan de Koningin op het vaandel of de standaard hebben afgelegd, bevestigd.

Inhuldiging

Dit sluit ook aan op de oorspronkelijke betekenis van het woord inhuldiging, dat is afgeleid van het vroegmiddeleeuwse *hulden*, dat ‘trouw

beloven’ betekent. In ons land vindt de inhuldiging plaats op basis van artikel 32 van de Grondwet:

Nadat de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag heeft aangevangen, wordt hij zodra mogelijk beëdigd en ingehuldigd in de hoofdstad Amsterdam in een openbare verenigde vergadering van de Staten Generaal. Hij zweert of belooft trouw aan de Grondwet en een getrouwe vervulling van zijn Ambt.

Nadere regels voor de plechtigheid zijn vastgelegd in de wet Beëdiging en Inhuldiging uit 1992, waarin de eden of beloften van koning en volksvertegenwoordigers zijn opgenomen. Voor de koning luidt die:

Ik zweer (beloof) aan de volkeren van het Koninkrijk dat ik het Statuut van het Koninkrijk en de Grondwet steeds zal onderhouden.

Ik zweer (beloof) dat ik de onafhankelijkheid en het grondgebied van het Koninkrijk met al Mijn vermogen zal verdedigen en bewaren; dat ik de vrijheid en de rechten van alle Nederlanders en ingezetenen zal beschermen, en tot instandhouding en bevordering van de welvaart alle middelen zal aan-

* De auteur, Thijs van Leeuwen, is projectleider Koninklijke Residentie van de gemeente Den Haag en assisteert als expert op het gebied van militair ceremonieel de NOS al vele jaren bij uitzendingen over belangrijke staatsgebeurtenissen. De auteur bedankt Eelco Elzenga, oud adjunct-directeur en hoofdconservator Paleis het Loo; luitenant-kolonel Corstiaan de Haan, hoofd Bureau Ceremonieel en Protocol Commando Koninklijke Landmacht; Piet Kamphuis, directeur Nederlands Instituut voor Militaire Historie, plaatsvervangend voorzitter Traditiecommissie Krijgsmacht; majoor der Mariniers Hans van Reenen, voormalig projectleider ceremonieel en protocol van het ministerie van Defensie; brigade-generaal b.d. Wim Reijnierse, oud-commandant Garderegiment Jagers; luitenant-kolonel Detlev Simons, coördinator communicatie troonwisseling ministerie van Defensie en tot slot Frans Smits sr (1915 – 2006), esthetisch adviseur minister van Defensie.

wenden welke de wetten Mij ter beschikking stellen, zoals een goed en getrouw Koning schuldig is te doen.

In antwoord hierop zweren (of beloven) de leden van de Staten-Generaal en van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten:

Wij ontvangen en huldigen, in naam van de volkeren van het Koninkrijk en krachtens het Statuut van het Koninkrijk en de Grondwet, U als Koning. Wij zweren (beloven) alles te zullen doen wat goede en getrouwe Staten-Generaal, Staten van Aruba, Staten van Curaçao en Staten van Sint Maarten schuldig zijn te doen.

Ceremonieel bij de inhuldiging

Het militair ceremonieel bij de inhuldiging maakt deel uit van het staatsceremonieel, zoals dit voor het eerst op 17 maart 1815 is vastgelegd in de *Bepalingen op de Grote Ceremoniën*. Deze hoorden bij het programma voor de proclamatie van Willem I tot Koning der Nederlanden. De bepalingen bestaan uit regels voor het

ceremonieel bij inhuldigen, openbare intredes van vorsten, verenigde vergaderingen van de Staten-Generaal en koninklijke dooplechtigheden, – huwelijken en – begrafenissen. Het ceremonieel rond de aanstaande inhuldiging is hierop grotendeels gebaseerd.

Al in de oudheid werd aan het ceremonieel een belangrijke betekenis toegekend. Koningen en legeraanvoerders omgaven zich met, zoals dat heette ‘een schare uitgelezen jongelingen’, die in tijd van vrede als ceremonieel sieraad en in tijd van oorlog als lijfwacht diende.

Twee componenten

Historici en filosofen wezen er al lang geleden op dat aan het begrip ‘macht’ zowel een doelmatige als een sierende component is verbonden. Beide werden belangrijk geacht. Zo verkondigde de wijsgeer Erasmus: *het land zal eerder aanvaardden dat de vorst zelf in gebreke blijft, dan dat zijn entourage niet deugt.*

Met andere woorden, ceremonieel uitgevoerd door de zwaarmacht bevestigt de positie en rol

FOTO NIMH

Inhuldiging van Koningin Juliana op 6 september 1948 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam

van de nieuwe koning en verleent hem gezag, dat op zijn beurt weer afstraalt op de natie.

Ook Koning Willem I begreep dit. Hij vertolkte dit inzicht bij het begin van het koninkrijk als volgt: *Het betrachten van een deftige staatsie is nodig, want de grote plechtigheden kunnen niet zonder enige vertoning welke de eer der natie volstrektelijk bevordert.*

Militair ceremonieel

Duidelijk is ook dat militair ceremonieel bij een staatsgebeurtenis of nationaal evenement waarbij het staatshoofd aanwezig is, een onmisbare schakel vormt bij de samenbindende rituelen van het Nederlandse volk. Bij abdicatie en inhuldiging komt dit nadrukkelijk tot uiting, omdat bij deze wisseling van de wacht het ceremonieel de continuïteit van het staatsbestel symboliseert.

Aan het begrip 'macht' is zowel een doelmatige als een sierende component verbonden

Voor militairen is de inhuldiging van een nieuwe vorst altijd een belangrijk moment. Zoals de toenmalige kolonel en latere staatssecretaris van Oorlog M.R.H. Calmeyer het in 1948 bij de troonsafstand van Koningin Wilhelmina en het aantreden van Koningin Juliana enigszins pathetisch formuleerde: *Een afscheid en een nieuw begin, een onvergetelijke mijlpaal in de loopbaan van iedere officier. Zij (Wilhelmina) was het centrale punt in ons soldatenbestaan. Met Haar door aanstelling en eed in het bijzonder verbonden te zijn, vormde de 'grandeur' van het Nederlandse soldatenleven. Wij zien in onze jonge Koningin de draagster der tradities, die de fakkel die ons voorgaat, overneemt. Wij gorden ons met nieuwe moed om deze te volgen en naar ons vermogen te beschermen.*

Op het schild geheven

Van oudsher bestaat er een nauwe relatie tussen vorsten en krijgslieden. Stamhoofden of

koningen waren tegelijkertijd legeraanvoerder. In de Romeinse tijd werden zij in de Lage Landen gekozen door vrije lieden, die zich verbonden om onder hun bevel oorlog te voeren en hen met raad en daad bij te staan. Op hun beurt kregen zij daarvoor bescherming. Zo werd in 70 na Christus Brinio gekozen tot aanvoerder van de Kaninefaten in de strijd tegen de Romeinen. Hij werd als daarbij als blijk van huldiging op het schild geheven.

In aansluiting hierop lieten in de middeleeuwen de graven van Holland zich op verschillende, meestal gewijde plaatsen huldigen. Als leenheer beloofden ze daarbij de aloude privileges en rechten van de inwoners van het gebied te handhaven. Op hun beurt beloofden die belasting te betalen en de graaf te ondersteunen bij zijn oorlogvoering.

Ook Keizer Karel V en zijn opvolger Koning Philips II lieten zich in verschillende steden en gewesten huldigen als respectievelijk hertog van Brabant, of graaf van Holland, of Zeeland. Daarbij beloofden ze de privileges te handhaven. In ruil daarvoor kregen ze bestuurlijke en financiële ondersteuning.

Het mooiste voorbeeld van deze wijze van wederzijdse verbintenis vormden de hertogen van Brabant, die geen oorlog mochten voeren of belastingen heffen zonder uitdrukkelijke instemming van het gewest. Hun huldiging heette daarom *Blijde Inkomst*. De verhouding tussen vorst en onderdanen werd vastgelegd in zogenoemde charters, die ook ongehoorzaamheidsclausules bevatten. Met die laatste kreeg Koning Philips II te maken toen hij de vrijheden en rechten van zijn onderdanen in de Lage Landen schond.

Bij het begin van de Tachtigjarige Oorlog was men ondanks de strijd tegen de Spaanse troepen nog trouw aan hem, zoals onder meer blijkt uit het Wilhelmus: *De Koning van Spanje heb ik altijd geëerd*. In 1581 hadden de Staten-Generaal echter schoon genoeg van alle rechtenschendingen door Philips II. Ze zworen hem af als koning en verklaarden met het *Plakkaet van Verlatinghe* de troon in de zeven noordelijke gewesten verlaten.

Enkele jaren later vormden deze gewesten de Republiek der Verenigde Nederlanden. De soevereiniteit kwam nu te berusten bij de Staten-Generaal, waarvan de stadhouders van het Huis van Oranje, als opperbevelhebber van leger en vloot, de hoogste dienaren waren. Inhuldigheden kwamen dan ook in de tijd van de Republiek niet meer voor. Behalve bij het familiebezit van de stadhouders in hun hoedanigheid als baron van Breda, graaf van Buren, of markies van Veere en Vlissingen.

Tweehonderd jaar Koninkrijk

Na de verdrijving van de Fransen en de landing van Willem Frederik op 30 november 1813 op het Scheveningse strand, werd hij op 2 december van dat jaar in Amsterdam tot Soeverein Vorst geproclameerd. Enkele maanden later, op 29 maart 1814, riep hij zeshonderd aanzienlijken bijeen in de Nieuwe Kerk te Amsterdam om de nieuwe Grondwet vast te stellen. Op basis van deze Grondwet vond een dag later de officiële inhuldiging plaats van Willem Frederik tot Soeverein Vorst der Nederlanden.

Op grond van de beraadslagingen van het Wener Congres proclameerde de Soeverein Vorst zich een jaar later tot Koning der Nederlanden. Na de samenvoeging van ons land met België volgde de inhuldiging van de nieuwe Koning op 21 september 1815 in Brussel. Dit gebeurde, in navolging van het inhuldigungsritueel van de vroegere hertogen van Brabant, in de open lucht.

Op de inhuldigingsdag klinkt er 's ochtends om zeven uur een koninklijk saluut van 101 kanonschoten om de plechtigheid aan te kondigen. De koning rijdt die dag eerst in een uitgebreide stoet naar het gotische stadhuis van Brussel, waar de leden van de Verenigde Vergadering van de Staten-Generaal in zijn aanwezigheid de nieuwe Grondwet van 1815 aannamen. De stoet wordt traditiegetrouw geopend door een commando cavalerie en gesloten door een commando Garde d'Honneur te paard.

Na de bijeenkomst in het stadhuis trekken de leden van de Staten-Generaal en daarna de

koning in koetsen naar de Koningsplaats, waar de eigenlijke inhuldiging plaatsvindt. Hier was een geweldig groot podium opgericht. Op de zogenoemde credenstafel lagen de symbolen van het koningschap: de kroon, de scepter en de rijksappel. Ook de nieuwe Grondwet, die tijdens de plechtigheid in zijn geheel wordt voorgelezen, lag op deze tafel.

De kroon, de scepter en de rijksappel zijn symbolen van het koningschap

Na de eedsaflegging door de koning en de inhuldiging door de leden van de Staten-Generaal zwaait een van de koningen van wapenen, een opperheraut, driemaal met zijn scepter en roept: *Leve de Koning!* Paukenisten en trompetters spelen daarna het oud vaderlandse lied Wilhelmus, waarna het geschut losbrandt met opnieuw een saluut van 101 schoten. Hierna begeeft ieder zich in een grote optocht te voet naar de Sint-Michielskathedraal, waar een dankdienst wordt gehouden.

Intussen trekken herauten vergezeld van marechausees te paard de stad in om op verschillende plaatsen herinneringspenningen onder de bevolking te strooien.

Bij het koninklijk banket in het paleis na de kerkdienst mag de bevolking langs de tafels trekken om spijzen en gasten te bewonderen. De dragers van de rijksstandaard en het rijkszwaard staan met de koningen en herauten van wapenen gedurende de gehele maaltijd opgesteld bij de koninklijke troon.

Kroning of inhuldiging?

In feite was de inhuldiging in Brussel een hertogelijke en grafelijke huldiging geweest, zoals in de middeleeuwen. Een echte koning diende immers gekroond te worden, zoals in Engeland en Frankrijk. Hiervoor was men echter teruggeschrokken, want welke autoriteit zou de

koning moeten kronen? Dat kon niet door een kerkelijk leider gebeuren. Een staatskerk bestond er in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden immers niet meer. Met vier miljoen katholieke Belgen als inwoners kon de protestantse vorst de kroning ook niet overlaten aan een dominee, want dat zou tot religieuze spanningen hebben geleid. Bovendien paste een kroning niet in de republikeinse traditie van Nederland.

Toch werd er door Koning Willem I nog wel gedacht aan een kroning, zij het op een later tijdstip. Bij Koninklijk Besluit van 1 september 1815, twintig dagen voor de inhuldiging, laat hij namelijk weten: *De plechtigheid Onzer krooning als Koning der Nederlanden uit te stellen.*

Dat een kroning niet helemaal uit het gezichtsveld was verdwenen, bleek uit het eerder vastgestelde militaire reglement voor het vieren van belangrijke staatsgebeurtenissen, waarin gesproken wordt over *krooning of inhuldiging*. Van een echte kroning is het echter nooit gekomen, hoewel het woord in de volksmond altijd is blijven bestaan. Zo werd de periode rond de inhuldiging van Koningin Wilhelmina aangeduid als ‘de Kroningsfeesten’ en luidde de slagzin van de kraakbeweging bij de inhuldiging van Koningin Beatrix: *Geen woning, geen kroning!*

Held van Waterloo

Na de abdicatie van Koning Willem I in 1840 volgt zijn zoon, die als Prins van Oranje gewond raakte in de Slag bij Waterloo, hem op. Een dag voor de inhuldiging houdt hij zijn intocht in Amsterdam. De koninklijke stoet wordt aangevoerd door trompetters van de kurassiers, gevolgd door een escorte kurassiers met stalen helmen en borstkurassen.

De koning, die graag als krijgsman door het leven gaat, is te paard en gekleed in generaalsuniform. Onderweg zijn er veel erebogen, waarop de namen staan van de veldslagen waaraan hij als opperbevelhebber van het Nederlandse leger heeft deelgenomen: Quatre-Bras, Waterloo, Hasselt en Leuven.

In de Kalverstraat bij het Burgerweeshuis, waar Van Speijk als weesjongen opgroeide, prijkt aan de gevel een grote zijden nationale driekleur met de woorden: *Het dankbaar Vaderland*. Dit ter herinnering aan het feit dat op de Schelde bij Antwerpen zijn schip de lucht invloog.

‘Le roi est mort, Vive le roi!’

Een jaar voor zijn overlijden ondertekent Koning Willem II de nieuwe Grondwet van 1848. De macht van de koning wordt hierin aanzienlijk beperkt. De ministers worden verantwoordelijk en de koning is niet langer opperbevelhebber van leger en vloot.

De kroonprins is hierover zo boos dat hij het sinds het begin van het koninkrijk in de Grondwet vastgelegde principe van *De koning is dood, leve de koning* weigert te aanvaarden en niet langer kroonprins wil zijn. De directeur van het Kabinet des Konings moet eraan te pas komen om hem duidelijk te maken dat het zijn van Prins van Oranje niet een baan is die je naar believen kunt opzeggen. Dit zou namelijk net zo onzinnig zijn als te ontkennen dat hij de oudste zoon van de koning is. De kroonprins volhardt echter in zijn standpunt en vertrekt woedend naar Engeland.

Toch is hij na het overlijden van zijn vader, enkele maanden later in het paleis in Tilburg, automatisch de nieuwe koning. Grote vraag is of hij dit accepteert. De regering stuurt de minister van Buitenlandse Zaken naar Engeland om hem voor het vervullen van het koningschap naar Nederland te halen. Uiteindelijk stemt hij toe en wordt hij ingehuldigd als Koning Willem III.

‘Klein maar Dapper’

In december 1890 sterft Koning Willem III op paleis het Loo in Apeldoorn. Ook nu is zijn enige dochter, prinses Wilhelmina, meteen Koningin. Zij is op dat moment echter minderjarig en daarom wordt haar moeder Emma door de Verenigde Vergadering van de Staten-Generaal beëdigd tot koningin-regentes.

Pas acht jaar later, wanneer Wilhelmina de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, wordt ze ingehuldigd. De dag voor haar inhuldiging houdt ze samen met haar moeder haar intocht in Amsterdam. In een tijd waarin een zekere vorm van nationalisme hoogtij viert en er na de dood van Koning Willem III door Koningin Emma veel is gedaan om de monarchie meer zichtbaar te maken, is het militaire escorte aanzienlijk uitgebreider dan bij de vorige inhuldigingen. Niet alleen zijn cavalerie, artillerie, infanterie en schutterij in de stoet vertegenwoordigd; ook de koloniale reserve en detachementen mariniers en matrozen marcheren mee.

Ereplaats

Een speciale ereplaats hebben de Indische vorsten, die bijna pal achter het koninklijke rijtuig rijden. Om de herinnering aan de fameuze Gouden Eeuw tot leven te roepen is door Amsterdamse burgers het Keurvendel Prins Maurits opgericht, dat in zeventiende-eeuwse uitmonstering en bewapend met musketten en pieken na de intocht een vooraanstaande plaats op de Dam inneemt.

Erewacht

Bijzonder is ook de oprichting van een kindereuwacht, *Klein maar Dapper* geheten, bestaande uit tweehonderd jongens tussen de 10 en 14 jaar, afkomstig uit alle lagen van de Amsterdamse bevolking. Hun uitrusting zou bestaan uit kleine Beaumont-geweren (geen vuurwapen en zonder bajonet) en hun uniformen waren naar militaire snit gesneden. Als Koningin Wilhelmina hiervan hoort, laat ze weten dat de minigeweren de ouders te veel op kosten jagen. Daarom worden de jongens uitgerust met kleine lansen. Ze oefenen op de schaatsbaan naast het Paleis van Volksvlijt, waar ze de dag na de inhuldiging de erewacht vormen bij de Gouden Koets als die door de nieuwe koningin wordt bezichtigd.

Bij de inhuldiging zelf staat op de rechtervleugel voor het Paleis op de Dam een erewacht van de schutterij met muziekkorps en op de linker-vleugel voor het eerst een erewacht van de Nederlandse Studenten Schietbond, de latere studentenweerbaarheden.

Draagbaldakijn

Nieuw is ook een overdekte en met visnetten versierde eregang tussen paleis en kerk, de zogeheten pergola, waarlangs adelforsten en cadetten staan opgesteld. Als eerbewijs vatten zij de palen van de pergola alleen vast bij het passeren van de koningin. Een symbolische verwijzing naar het door adjudanten gedragen baldakijn, waaronder Willem I bij zijn inhuldiging naar de Nieuwe Kerk schreed.

Volgens het protocol dient de pergola direct na de terugkeer van de nieuwe vorst in het paleis te worden verwijderd.

'The greatest show in postwar Europe'

Na een regeerperiode van vijftig jaar legt Koningin Wilhelmina op 4 september 1948 haar functie neer. Twee dagen later volgt de inhuldiging van Koningin Juliana. De inhuldiging wordt een groots en kleurrijk gebeuren.

Na de grauwe oorlogsjaren besluit de regering deze plechtigheid met veel pracht en praal te omgeven. Voor de gelegenheid worden de garderegimenten grenadiers en jagers en fuseliers Prinses Irene in op historische voorbeelden geïnspireerde gala-uniformen gestoken. Berenmutsen voor de grenadiers, donkergroen voor de jagers en Brits scharlakenrood voor de fuseliers, omdat de Irene Brigade in Engeland is opgericht.

Noodoplossing: Chinese zwarte geitenvellen voor de berenmutsen van de grenadiers

De Nederlandse industrie is vlak na de oorlog nog niet ingesteld op de productie van grote aantallen gala-uniformen. Daarom worden er noodoplossingen bedacht. Voor de berenmutsen van de grenadiers wordt in Engeland een partij Chinese zwarte geitenvellen aangekocht. Geïnterneerde NSB'ers worden aan het werk

gezet om met metaalscharen de koperen schubben van de kin-kettingen van de grenadiersmutsen te knippen. In een Rotterdamse havenloods blijkt nog een partij vooroorlogse Britse politiehelmen te liggen, die geconfisqueerd wordt om te dienen als helmen voor de fuseliers met daarop de koperen invasiester.

Nieuw bij de inhuldiging van Koningin Juliana, die 's morgens plaatsvindt, is een zes kilometer lange rijtoer met de Gouden Koets, 's middags door Amsterdam. De stoet, die onder meer over het Rokin, de Vijzelstraat, de Weteringschans, het Leidseplein, de Overtoom en de Rozengracht trekt, krijgt een uitgebreid militair escorte, waaraan zowel troepen te voet als bereden eenheden deelnemen. De vier politieruiters, die de stoet openen, worden gevolgd door rijtuigen van de hoofdcommissaris van politie en de burgemeester. Daarna volgen de herauten met trompetters.

Het militaire escorte wordt geopend door een compagnie van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger, dat een ereplaats in de stoet heeft, maar in 1950 na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië zal worden opgeheven. Met de Marinierskapel voorop volgen daarna compagnieën mariniers en matrozen. Dan is het de beurt aan de grenadiers, voorafgegaan door de Koninklijke Militaire Kapel.

Het bereden gedeelte wordt geopend door officieren van de Rijdende Artillerie op schimmels en officieren van de Veldartillerie te paard. De Gouden Koets wordt voorafgegaan door de koningen van wapenen en de herauten. Achter de koets rijden officieren van de rode cavalerie en van de blauwe cavalerie en 21 Amsterdamse burgers. De stoet wordt besloten met compagnieën van de jagers, fuseliers Prinses Irene en de luchtmacht.

Na de sombere oorlogsjaren zijn Nederlanders vanuit de verste uithoeken van het land naar de hoofdstad afgereisd om zich te vergapen aan deze bonte, kleurrijke koninklijke stoet. Deze stoet en de inhuldigingsplechtigheid worden door een Amerikaans correspondent betiteld als *'The greatest show in postwar Europe'*.

De regalia kunnen de volgende dag in de Nieuwe Kerk door het publiek worden bezichtigd. 's Nachts worden ze daar bewaakt door in blauwe overall gestoken leden van de voormalige Binnenlandse Strijdkrachten, uitgerust met zwart geschilderde vooroorlogse M27-helmen en bewapend met stenguns.

Na de abdicatie van Koningin Juliana op 30 april 1980 vindt, in tegenstelling tot eerdere troonswisselingen, de inhuldiging van Koningin Beatrix nog op dezelfde dag plaats. Alle aanwezigen bij de abdicatie in het Paleis op de Dam komen het paleis binnen via de ingang aan de Nieuwezijds Voorburgwal, waar geheel in de traditie van de stedelijke weerbaarheid en de schutterij, de studentenweerbaarheden

Koningin Beatrix en Prins Claus op weg naar de inhuldiging in de Nieuwe Kerk

met de Amsterdamse politiekapel de erewacht vormen. Later op de dag worden ze opgevolgd door erewachten van het garderegiment fuseliers Prinses Irene en van de Koninklijke Luchtmacht.

Aan de voorzijde van het paleis staat een erewacht van het Korps Mariniers met de Marinierskapel van de Koninklijke Marine en de tamboers en pijpers. Tijdens de troonsafstand in de Mozeszaal moet er door de militairen en muziek buiten absolute stilte in acht worden genomen. Na afloop verschijnen beide vorstinnen op het balkon en houden ieder een korte toespraak, waarna de Marinierskapel het Wilhelmus inzet. Daarna barst het gejuich los, dat door de tamboers van de mariniers met roffels wordt ondersteund.

Om klokslag drie uur die middag verlaat Koningin Beatrix het paleis op de Dam, op weg naar de inhuldiging in de Nieuwe Kerk. De Koninklijke Militaire Kapel, die deel uitmaakt van de erewachten van grenadiers en jagers, speelt het Wilhelmus. Voor het eerst in de geschiedenis wordt de sleep van de hermelijnen koningsmantel ook gedragen door een vrouwelijke adjudant, officier-marva der 1^e klasse Koninklijke Marine Reserve J. Prinsen.

Na de uitroep *De Koningin is ingehuldigd* in de Nieuwe Kerk, begeven twee herauten zich naar buiten. Deze keer worden ze voor het eerst vergezeld door twee hoornblazers van het Korps Mariniers om na het openen van de ban op de Dam de feestelijke boodschap te herhalen.

101 Saluutschoten

Saluutschoten vormen een militair eerbewijs dat teruggaat tot de zestiende eeuw. Bij aankomst van een hoge gast schoot men – om uiting te geven aan vredelievende gezindheid – zijn kanonnen leeg, waardoor ze tijdelijk niet gebruikt konden worden. Dit noemde men het lossen van het geschut.

Saluut is afgeleid van het Franse woord *salut*, dat ‘groet’ betekent. Saluutschoten worden later ook gebruikt om belangrijke gebeurtenissen aan te kondigen. Dit blijkt onder meer uit het bij Koninklijk Besluit van 16 augustus 1815 vastgestelde militair reglement op het vieren van geboortedagen van leden van de koninklijke familie en belangrijke staatsgebeurtenissen. Hierin staat dat een kroning, huldiging, huwelijk van een Oranjetelg, een luisterrijke overwinning of het sluiten van een vrede wordt gevierd om twaalf uur 's middags, met een saluut van 101 schoten uit het kanon. In die tijd – zonder televisie, radio en telefoon – waren saluutschoten natuurlijk een belangrijk communicatiemiddel.

Bij het aantal van 101 schoten wordt als verklaring gegeven dat 100 een rond getal is, dat wordt beschouwd als ‘zeer veel’. Om het onbegrensde van het eerbetoon te benadrukken, zou hier nog één schot aan toe zijn gevoegd.

FOTO NIMH

Chef Defensiestaf A.J.W. Wijting met het rijkszwaard

Bij koninklijke inhuldigingen wordt de aankondiging van de plechtigheid met 101 saluutschoten vaak gecombineerd met het bespelen van de carillons en het luiden van de klokken.

De inhuldiging van Koningin Beatrix in 1980 werd 's morgens om acht uur aangekondigd met 101 saluutschoten, afgegeven door het geleidewapen-fregat Hr. Ms. De Ruyter, dat ligplaats had gekozen op het IJ. 's Middags werden op het moment dat de koninklijke stoet zich naar de Nieuwe Kerk begaf saluutschoten afgevuurd door een batterij van de 11^e Afdeling Rijdende Artillerie (Gele Rijders) op het terrein van het Marine Etablissement Amsterdam.

Symbolen: kroon, scepter en rijksappel

Met de koninklijke kroon, de scepter en de rijksappel behoren het rijkszwaard en de rijksstandaard tot de zogenoemde regalia. De kroon symboliseert het koningschap. Oorspronkelijk was het geen teken van koninklijke waardigheid. Het woord 'kroon' is namelijk afgeleid van het Latijnse *corona*, dat 'krans' betekent, een ereteken in de vorm van een lauwerkrans voor uitnemende verdiensten.

De scepter, die het koninklijk gezag symboliseert, was reeds in gebruik bij de Assyrische koningen, ver voor het begin van onze jaartelling. In de middeleeuwen betekende het dalen van de scepter dat de vorst genade verleende.

De rijksappel is een zwaar vergulde zilveren bal, die de wereldbol voorstelt. In de Romeinse tijd werd deze bekroond door een gevleugelde godin Victoria, het symbool van de overwinning. Onder de christelijke keizers werd Victoria vervangen door het kruis. In ons land symboliseerde de rijksappel het grondgebied van het Koninkrijk der Nederlanden. Zo werd bij de inhuldiging van Koningin Beatrix de rijksappel officieel beschreven als het symbool van *het grondgebied waarover het gezag wordt uitgeoefend*.

Nieuw is dat bij de formele beschrijving van het koninklijk embleem voor het uniform van Koning Willem-Alexander aan de betekenis van de rijksappel een nieuw, internationaal element is toegevoegd. In samenhang met het rijkszwaard, dat staat voor beveiliging en verdediging van de staat, wordt de rijksappel niet alleen gekoppeld aan het eigen grondgebied van het koninkrijk, maar ook aan dat van de vrije wereld. De inspiratiebron voor deze wijziging is kennelijk het sinds 1983 in de Grondwet opgenomen artikel 97, lid 1:

Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, als mede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.

Koningin Beatrix zinspeelde hier al op in haar Dagorder aan de krijgsmacht bij haar inhuldiging op 30 april 1980: *De Krijgsmacht heeft als voornaamste doelstelling het voorkomen van oorlog en het verdedigen van onze vrijheid. In nationaal en internationaal verband, draagt u hieraan op goede wijze bij.*

De enige keer dat alle regalia in de koninklijke stoet werden megedragen, is bij de inhuldiging van Koning Willem II geweest. Ministers van Staat en gepensioneerde generaals, vergezeld door twee ordonnansofficieren van het Huis des Konings, droegen de regalia. Onder hen is luite-

nant-generaal jonkheer Willem François Boreel, de oprichter van de Huzaren van Boreel, die de rijksappel draagt.

Bij alle latere inhuldigingen liggen kroon, rijksappel en scepter samen met de Grondwet op de credenstafel voor het troonpodium. Alleen rijkszwaard en rijksstandaard worden dan nog meegedragen in de koninklijke stoet.

Rijksstandaard en rijkszwaard

Bij de allereerste koninklijke inhuldiging van Willem I in Brussel wordt de standaard van het rijk gedragen door graaf Leopold van Limburg Stirum, de man die als gouverneur van 's-Gravenhage Willem Frederik in 1813 als eerste ontving na zijn landing in Scheveningen. De gepensioneerde generaal Karel van der Heijden, die in de strijd in Indië een oog heeft verloren, draagt bij de inhuldiging van Koningin Wilhelmina het rijkszwaard. Door zijn visuele handicap gaat hij op een verkeerde plaats op het podium staan.

Bij de inhuldiging van Koningin Juliana voert luitenant-generaal H.J. Kruls, na de oorlog hoofd van het Militair Gezag en op dat moment Chef van de Generale Staf, het rijkszwaard. In zijn memoires schrijft Kruls hierover: *Het hanteren van het rijkszwaard gaf enige moeilijkheden. Het deed denken aan een toneelzwaard met onechte edelstenen en was knap zwaar. Niemand wist wat het protocol voorschreef over de wijze van hanteren. Voor mij stond het vast dat het te zwaar was om tijdens de gehele duur der plechtigheid gepresenteerd te houden. Ik vond dus een eigen exercitievoorschrift –rijkszwaard uit, droeg het gepresenteerd voor mij uit, bleef tijdens het eerste deel der plechtigheid met het ding gepresenteerd staan om op een geschikt ogenblik enkele handgrepen te doen om het in de ruststand te krijgen. De rijksstandaard is in handen van luitenant-admiraal C.E.L. Helfrich, bevelhebber zee strijdkrachten.*

Bij de inhuldiging van Koningin Beatrix draagt de Chef Defensiestaf, luchtmacht-generaal A.J.W. Wijting het rijkszwaard. Voorafgaand aan de inhuldiging had hij, omdat de luchtmacht

toen geen echt ceremonieel tenue kende, verordonneerd dat de commandanten van de garderegimenten en het Korps Mariniers niet in het ceremoniële tenue maar in het geklede tenue op het inhuldigingspodium dienden te verschijnen. De commandant van de Koninklijke Marechaussee, generaal-majoor H.C. de Bruijn, heeft dan de rijksstandaard onder zijn hoede. Hij is uitgekozen omdat Koningin Beatrix sinds haar 18^e jaar beschermvrouw van de Koninklijke Marechaussee is. Beide opperofficieren worden ieder begeleid door adjudanten die zich verdienstelijk hebben gemaakt bij de Rampenbrigade in Tunesië, de militaire bijstand bij de Molukse gijzelingen en de deelname aan Unifil in Libanon. Voorts is er een vrouwelijk militair van de Koninklijke Marechaussee als vertegenwoordigster van de vrouw in de krijgsmacht.

Voor de komende inhuldiging wordt een nieuwe rijksstandaard gemaakt. De huidige, die stamt uit 1840 en werd beschilderd door de Haagse kunstenaar B.J. van Hove, droeg nog het oude rijkswapen met gekroonde leeuwen van

Hoornblazers van het Korps Mariniers vergezellen de herauten bij de inhuldiging van Koningin Beatrix op de Dam te Amsterdam

voor 1907. Dit wordt nu gecorrigeerde. De rijksstandaard zal worden gedragen door de Inspecteur der Krijgsmacht tevens Inspecteur der Veteranen, luitenant-generaal A. van Ede, terwijl de Commandant der Strijdkrachten, generaal T. Middendorp, het rijkszwaard zal hanteren.

Herauten

Koningen van wapenen en herauten van wapenen spelen van oudsher een belangrijke rol bij de inhuldiging van de Nederlandse vorsten. De koning van wapenen staat in hiërarchie boven de heraut. Dit is duidelijk te zien aan zijn staf, waarop hij een kroon draagt. Bij de heraut wordt die staf bekroond met de rijksappel.

Herauten zijn van oorsprong middeleeuwse functionarissen. Zij gingen gekleed in een tabberd; een gewaad versierd met het wapen van de vorst. Herauten traden op als ceremonie-meesters en boodschappers. Ook organiseerden zij toernooien en vorstelijke begrafenissen. Hierdoor waren zij bij uitstek op de hoogte van de heraldiek of wapenkunde en van het protocol en de etiquette.

Bij de inhuldiging van Koningin Beatrix fungeerde Erik Hazelhoff Roelfzema, 'de Soldaat van Oranje', als één van de twee koningen van wapenen. In zijn autobiografie *Het Leven van de Soldaat van Oranje* beschrijft hij op humoristische wijze zijn rol:

Eigenlijk moet ik toegeven dat ik nog nooit van een Koning van Wapenen gehoord had. Het woordenboek noemde het kortaf 'heraut', maar Winkler Prins was bemoedigender. De encyclopedie, in een romantische verklaring die ik natuurlijk onmiddellijk overnam, beschrijft zijn middeleeuwse taak als beschermer van de nieuw aangewezen maar nog niet ingehuldigde koning, die eenmaal gekroond, Koning bij de gratie Gods zal zijn en als zodanig redelijk veilig naar de maatstaven van de tijd. Voordien echter, in de tussenperiode, is hij vogelvrij

FOTONIMH

De stoet, waaronder de commandant van de Koninklijke Marechaussee met het rijksvaandel, verlaat het Paleis op de Dam bij de inhuldiging van Koningin Beatrix

voor de andere teleurgestelde kroonpretendenten die tot de inhuldiging de tijd hebben om hem op de een of andere manier uit de weg te ruimen. Dit moet de Koning van Wapenen tot iedere prijs voorkomen, hoe dan ook. Dat in mijn geval de koning een koningin was, en de koningin maar liefst Beatrix, en vooral dat de tijden en gewoonten minder bloeddorstig waren, wakkerde mijn enthousiasme alleen maar aan.

De koningen van wapenen en herauten worden vergezeld door trompetters. Aan het eind van de inhuldigingsplechtigheid roept de oudste van de koning van wapenen: *De Koning is ingehuldigd. Leve de Koning*. Zijn boodschap wordt na het openen van de ban door de trompetters buiten de Nieuwe Kerk herhaald door de herauten.

In vroeger tijden trokken herauten en trompetters daarna te paard door de stad om, vergezeld door een escorte cavalerie, deze afkondiging op belangrijke pleinen en straten te herhalen, en

penningen onder het volk te strooien. Vanaf het begin van het Koninkrijk der Nederlanden traden koningen van wapenen en herauten op bij de inhuldiging. In de eerste periode waren zij verbonden aan de Hoge Raad van Adel, die fungeerde als een soort herautencollege, zoals dat thans in Engeland nog bestaat. Meestal ging het om edellieden, die vaak ook een hoge militaire rang bekleedden. Zowel bij de inhuldiging van Koning Willem II als die van Koning Willem III waren er vier herauten. Ze waren getooid met de symbolische namen Oranje en Nassau en – naar de groot-hertogelijke en hertogelijke kronen van deze beide koningen – met de namen Luxemburg en Limburg. De koningen van wapenen waren gekleed in een rode jas met steek; de herauten in de middeleeuwse tabberd met een zwierige baret.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het systeem van koningen van wapenen en herauten bij inhuldigingen gedemocratiseerd. Daarbij kwam sterk de nadruk te leggen op de strijd die tegen de bezetter was gevoerd. Zo traden bij de inhuldiging van Koningin Juliana in 1948 de oud-commandant van de Prinses Irene Brigade, kolonel A. C. de Ruyter van Steveninck en de bekende Amsterdamse verzetsheld en drager van de Militaire Willemsorde kolonel jonkheer P.J. Six op als koningen van wapenen.

Koningin Beatrix koos bij haar inhuldiging voor koningen van wapenen en herauten die een rol hadden gespeeld in het verzet of hulp hadden geboden aan onderduikers en oorlogsgeïnterneerden. Zo waren de herauten: de heer J.B. Ubbink, Engelandvaarder, geheim agent bij de *Special Operations Executive* en slachtoffer van het beruchte *Englandspiel*, en mevrouw M.S. Willinge-Sligcher, draagster van de verzetsster Zuidoost-Azië. Deze mevrouw was geïnterneerd geweest in een van de Japanse kampen en had zich na de oorlog jarenlang ingezet voor lotgenoten uit Nederlands-Indië.

De hiervoor genoemde Soldaat van Oranje, Erik Hazelhoff Roelfzema en de verzetsheld Liepke Scheepstra, die tijdens de Tweede Wereldoorlog hulp aan onderduikers verleende en de Landelijke Knokploegen oprichtte, traden

bij die inhuldiging als koningen van wapenen op. Beiden waren dragers van de Militaire Willemsorde. De Soldaat van Oranje mocht daarbij uitroepen dat de koningin was ingehuldigd.

De koninklijke stoet bestaat, naast de in te huldigen vorst of vorstin, traditioneel uit leden van het civiele en militaire Huis van de Koning(in) en de dragers van de vaandels en standaarden van belangrijke krijgsmachtonderdelen. In het verleden besloten opperofficieren en vlagofficieren de stoet. Bij de inhuldiging op 30 april 2013 is deze taak weggelegd voor de operationele commandanten van de krijgsmacht.

Vaandels en standaarden

Vaandels en standaarden van de krijgsmacht spelen sinds de troonsbestijging van Koning Willem III een belangrijke rol bij de inhuldiging van Nederlandse vorsten. Bij de overgang van de Franse tijd naar het Koninkrijk der Nederlanden bezat het Nederlandse leger geen vaandels. De Nederlandse troepen trokken dan ook zonder vaandels ten strijde in de Slag bij Waterloo. Pas in 1820 kwam de kunstenaar Jan Willem Pieneman met een ontwerp voor de vaandels van de Nederlandse regimenten. Vaandels en standaarden worden tegenwoordig niet meer als veldteken gebruikt maar zijn symbolen van saamhorigheid en verbondenheid met het Koninklijk Huis. Op veel vaandels staan wapenfeiten vermeld. Deze memorieren de inzet van de eenheid en de offers die daarbij zijn gebracht. Ze dienen als inspiratie voor nieuwe generaties militairen.

Uniek voor bijna alle Nederlandse vaandels is de oranje kleur, die refereert aan het Huis Oranje Nassau. Dat doen ook de ononderbroken oranjetakken op beide zijden van het vaandel, die eveneens de nauwe verbondenheid van de krijgsmacht met het staatshoofd tot uitdrukking brengen. Toekenning van een vaandel of standaard gebeurt altijd door de regerende vorst. Hoewel de gedachte leeft dat het hierbij gaat om de koning of koningin als instituut, gaat het ook om de persoon. Daarom staat zijn of haar initiaal prominent op de voorkant van

het vaandeldoek en worden bij een troonswisseling de vaandels en standaarden niet voorzien van de initiaal van de nieuwe vorst. Om de continuïteit van de band tussen koningshuis en de krijgsmacht te onderstrepen, zijn alle vaandels en standaarden bij de eedsaflegging in de Nieuwe Kerk aanwezig.

De eerste maal dat de vaandels aanwezig waren, was bij de inhuldiging van Koning Willem III, in 1849. Bij de inhuldiging van Koningin Juliana, in 1948, bestaat het Koninklijk Nederlands Indisch Leger nog en vervult het Korps Mariniers een belangrijke rol tijdens de politionele acties. Een nieuw onderdeel is het garderegiment fuseliers Prinses Irene, dat de tradities voortzet van de Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene, die in de oorlog in Engeland is opgericht.

Uniek voor bijna alle Nederlandse vaandels is de oranje kleur, die refereert aan het Huis Oranje Nassau

Daarom krijgen niet alleen de commandanten van de garderegimenten grenadiers en jagers, maar ook die van de fuseliers Prinses Irene, het Korps Mariniers en het Koninklijk Nederlands Indisch Leger Centrum Nederland met hun vaandels een plek op het podium in de Nieuwe Kerk.

De in 1953 opgerichte Koninklijk Luchtmacht krijgt met haar vaandel een plaats op het podium bij de inhuldiging van Koningin Beatrix in 1980. Traditiegetrouw verschijnen daar ook weer de vaandels van de toen drie garderegimenten grenadiers, jagers en fuseliers Prinses Irene en van het Korps Mariniers. Voor het eerst in de geschiedenis worden bij die inhuldiging in het zogenoemde Triomforum, een gang hoog boven in de Nieuwe Kerk, de vaandels en standaarden opgesteld van alle overige onderdelen van de Koninklijke Marine, de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Marechaussee.

Bij de inhuldiging van Koning Willem-Alexander zal dat weer gebeuren. Nieuw is dat ook de standaard van de Nationale Politie, in 2009 door Koningin Beatrix uitgereikt, aanwezig zal zijn.

Koning in uniform

Koning Willem I heeft er bij zijn inhuldiging tot koning in Brussel duidelijk voor gekozen om zich vanaf dat moment buiten de militaire hiërarchie te plaatsen. Zo draagt hij in Brussel een gala-kroningskostuum, een soort ambtskostuum. Zijn opperbevelhebberschap over de krijgsmacht heeft hij gedurende zijn koningschap wel getoond door in generaalsuniform te verschijnen. Echter, zonder rangonderscheidingstekens.

Hij heeft ook nooit een militaire positie bekleed in de zee- of landmacht van het Koninkrijk der Nederlanden. Dit in tegenstelling tot zijn zoon, de latere Koning Willem II, die als Prins van Oranje het opperbevel had over de Nederlandse troepen bij Waterloo en bij het begin van de Tiendaagse Veldtocht tot veldmaarschalk werd bevorderd. Bij zijn aantreden als koning bevorderde hij op zijn beurt zijn broer Frederik eveneens tot veldmaarschalk.

Koning Willem II draagt bij zijn inhuldiging een combinatie van het uniform van de vrijwilligers tijdens de Tiendaagse Veldtocht, met op het hoofd de fluwelen cilindervormige muts met een pluim van zilverreigerveren van het Russische regiment Witte Huzaren no 6, waarover hij het erecommando voert. Hij draagt op zijn epauletten de veldmaarschalkstaven.

Hoewel hij op basis van de Grondwet van 1848 niet meer het opperbevel heeft over leger en vloot, maar alleen een symbolisch oppergezag, draagt Koning Willem III bij zijn inhuldiging het admiraalsuniform van de Koninklijke Marine met de bijbehorende rangonderscheidingstekens. Hij kan het maar moeilijk verkroppen dat het feitelijke opperbevel over de krijgsmacht hem is ontnomen. Ondanks de ministeriële verantwoordelijkheid gaat hij er dan ook nog steeds vanuit dat de ministeries van Oorlog en Marine nog onder zijn gezag vallen. Officieel

is hij als generaal en admiraal nog altijd de hoogste militair, maar hij weigert in te zien dat het hierbij om erecommando's gaat in plaats van dat hij werkelijk wat te zeggen heeft.

Dit leidt soms tot hilarische situaties, waarbij hij militaire oefeningen in de war stuurt, omdat hij tegengestelde commando's geeft. Met ingang van 30 april, de dag van de abdicatie en inhuldiging, wordt aan de huidige kroonprins op zijn verzoek eervol ontslag verleend als opperofficier van de Nederlandse krijgsmacht. Hij heeft dit gevraagd omdat in de huidige Nederlandse rechtsstaat het oppergezag over de krijgsmacht berust bij de regering, waar de koning deel van uit maakt. De nieuwe koning blijft als gewezen militair wel het recht houden een uniform te dragen. Hij zal dit doen zonder rangonderscheidingstekens, omdat hij als koning boven alle partijen dient te staan en daarmee ook los van de militaire hiërarchie.

Het uniform van de nieuwe koning is gebaseerd op de uniformen van vlag- en opperofficieren van de marine, landmacht en luchtmacht. Voor deze uniformen is een speciaal koninklijk embleem ontworpen, dat bestaat uit een combinatie van drie van de regalia: het rijkszwaard, de scepter en de rijksappel. ■

Literatuur

- Barth, drs. D.J., *Enkele aspecten van het militaire ceremonieel bij de inhuldiging van H.M. Koningin op 6 september 1948 in Armamentaria no 8*, Leiden 1973
- Bartels, Jacques en Kist Bas, *Vél Veren, Frans Smits, militair stylist*, Zaltbommel 1997
- Block, prof. mr. A.L. de, *De Inhuldiging van Koningin Juliana*, Amsterdam 1948
- Bremmer, Cees, *De Toekomst van de Inhuldiging, staatsrechtscriptie*, Voorschoten 2003
- Couvee, D.H., *Leve de Willemien, het jaar 1898 en Wilhelmina's inhuldiging opnieuw beleefd*, Den Haag 1958
- Cruyningen, A.J.P.H. van, *De Inhuldiging van de Nederlandse Vorst*, Nijmegen 1989
- Elzenga, Eelco, *Theater van Staat, oude tradities rond een jong koningschap*, Apeldoorn 1990
- Elzenga, Eelco, *Inhuldigingen van Willem I tot Beatrix*, Amsterdam 2013
- Evers, Mr.C.H., *De wedergeboorte van de ceremoniële tenue der Nederlandse garderegimenten, in Armamentaria no 8*, Leiden 1973
- Geffen, Jonkh. mr. H.B. Martini van, *De Inhuldiging der Nederlandse Vorsten, bijzonder van den Hertog van Brabant in verband beschouwd met die van den Koning der Nederlanden*, 's-Hertogenbosch 1840
- Gerrits, G. Engelbert, *Gedenkboek Inhuldiging Z.M. Willem II*, Haarlem, Leiden 1841
- Hazelhoff Roelfzema, Erik, *Het leven van de Soldaat van Oranje*, Houten 2000
- Hermans, Dorien, *Wie ben ik dat ik dit doen mag, zes koninklijke inhuldigingen*, Amsterdam 2011
- Hoffenaar, Jan, Calmeyer, M.R.H. *Herinneringen Memoires van een christen, militair en politicus*, Leiden 1997
- Kruls, H.J., *Generaal in Nederland, memoires*, Bussum 1975
- Leeuwen, Thijs van e.a., *Pracht en Praal op Prinsjesdag*, Zaltbommel 1998
- Leeuwen, Thijs van, *Staatsceremonieel en militaire muziek in Muzikale Manoeuvres, 25 jaar International Military Music Society Nederland*, Sneek 2006
- Leeuwen, Thijs van en Alberto Stofberg, *De Gouden Koets*, Zwolle 2010
- Schoenmaker, drs. B. in *Oranje en de Krijgsmacht*, Breda 1990
- Wittert, Jonkh. E.J.M., *Militair Ceremonieel*, Den Haag 1939
- Woensel, Jeffrey van, *Militairen aan het hof*, Amsterdam 2005

Bronnen

- Bepalingen omtrent de Groote Ceremonien, Koninklijk Besluit 17 maart 1815
- Officieel Gedenkboek van de Ontvangst en Inhuldiging van Koningin Wilhelmina, Amsterdam 1898
- Gouverneur van de Hoofdstad, Orders betreffende het militair ceremonieel ter gelegenheid van de inhuldiging van Hare Majesteit Koningin Beatrix, Amsterdam 1980
- Programma voor de plegtige inhuldiging te Brussel op donderdag 21 september 1815
- Programma voor de plegtige beëdiging en inhuldiging van Z.M. Koning Willem III, Algemeen Handelsblad, Amsterdam 1849
- Regelement op het vieren van de geboortedagen van leden van de Koninklijke Familie, en der belangrijke Staatsgebeurtenissen, Koninklijke Besluit 16 augustus 1815
- Defensiekrant, 7 maart 2013
- Factsheet ministerie van Defensie, 7 maart 2013